

Əhməd Cavadın Türkiyə sevgisi

Xanımbacı Məlikzadə

Elmi işçi, AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: melikzade1977@inbox.ru

<https://orcid.org/0000-0002-6431-9809>

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi – böyük şair, tanınmış maarifçi və ictimai xadim, publisist, repressiya qurbanı Əhməd Cavadın Türkiyə sevgisindən, türk xalqına olan xüsusi rəğbətindən bəhs edilir. Müəllif məqalədə şairə bir əsr zaman kəsiyində Türkiyədə şöhrət qazandıran “Çırpınırdın Qara dəniz” şeirinin populyarlığının səbəblərini izah edir, 1928-ci ildə Türkiyədə nəşr olunmuş şeirini bəhanə edən sovet ideoloqlarının ona qarşı təşkil etdiyi kompaniya haqqında məlumat verir, nəhayət, pantürkistlikdə ittiham olunaraq güllələnməsini diqqətə çatdırır. Təəssüf ki, şair doğma vətəninə öz layiqli qiymətini yalnız Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra ala bilmişdir. Bunun nəticəsidir ki, hazırda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamına əsasən dövlət səviyyəsində Əhməd Cavadın 130 illiyinin qeyd edilməsi ilə bağlı tədbirlər planı hazırlanır.

AÇAR SÖZLƏR

Əhməd Cavad, Xalq Cümhuriyyəti, Türkiyə sevgisi, repressiya, pantürkistlik

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

göndərilib: 21.10.2022

qəbul edilib: 29.11.2022

MƏQALƏNİ ÇAPA

MƏSLƏHƏT BİLƏN

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Bilal Həsənlı

Ahmad Javad's love for Turkey

Khanimbaji Melikzade

Researcher, Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: melikzade1977@inbox.ru

<https://orcid.org/0000-0002-6431-9809>

ABSTRACT

The article talks about the love of Turkey and the special sympathy for the Turkish people of Ahmad Javad, a prominent representative of Azerbaijani literature - a great poet, a well-known educator and public figure, a publicist, a victim of repression. In the article, the author explains the reasons for the popularity of the poem "Chirpinirdin Gara deniz", which made the poet famous in Turkey for a century, provides information about the campaign organized against him by Soviet ideologues who used his poem published in Turkey in 1928 as an excuse, and finally draws attention to his shooting on charges of pan-Turkism. Unfortunately, the poet was able to receive his deserved appreciation in his native land only after Azerbaijan gained independence. As a result of this, a plan of events related to the celebration of the 130th anniversary of Ahmad Javad is being prepared at the state level according to the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan.

KEYWORDS

Ahmad Javad,
Democratic Republic,
love for Turkey,
repression, panturkism

ARTICLE HISTORY

Received: 21.10.2022

Accepted: 29.11.2022

Giriş / Introduction

XX əsr Azərbaycanın ictimai-siyasi və mədəni həyatına keşməkeşli dönmə kimi daxil olmuşdur. Rusiyada baş verən burjua inqilabları, Birinci Dünya müharibəsi, xalqların milli şüurunun dirçəlməsi 1918-ci ildə Xalq Cümhuriyyətinin elan edilməsi ilə nəticələndi. Bu dövrdə Azərbaycan ziyalıları regionda cərəyan edən bütün proseslərdə yaxından iştirak edirdilər. Xalqın formalaşan milli mənlük şüuru türkçülük ideyalarının inkişafına təkan verir, dövrün ziyalıları ilə Osmanlı Türkiyəsinin ziyalıları arasında ədəbi-mədəni əlaqələr genişləndirdi.

XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan mədəniyyəti və ədəbiyyatında millətçilik, türkçülük, özünəqayıdış mövqeyində dayanan ziyalılar mübarizəni qələmləri ilə aparırdılar. Xüsusilə həmin vaxt mətbuat mübarizə meydanına çevrilmişdi. Onlarla qələm əhli xalqın maariflənməsi, milli kökünə qayıdışı üçün yorulmadan mübarizə aparırdı. Belə vətənpərvər ziyalılarımızdan olan Əhməd Cavadın milli mücadilə tarixində öz yeri, öz dəsti-xətti vardır. O, şəxsi keyfiyyətləri, ədəbi fəaliyyəti və yaradıcılığı ilə ümumtürk ədəbi-mədəni dünyasında özünəməxsus yer tutmuşdur. Şair publisist, tərcüməçi, müəllim kimi fəaliyyət göstərdiyi dövrdə azərbaycançılıq, türkçülük ənənələrinə sadıq qalmış, Xalq Cümhuriyyətinin əsas simalarından biri olmuşdur. Çoxşaxəli fəaliyyəti, bir neçə dilə yiyələnməsi, istedadı, öz əqidə və məsləkindən dönməzliyi ona şöhrət gətirmişdir.

Ümumiyyətlə, Əhməd Cavadın həm təhsilində, həm yaradıcılığında, həm də şəxsi həyatında Türkiyə faktorunu mühüm rol oynamışdır. Belə ki, şairə yaxın olan zəkali və nüfuzlu müəllimləri arasında Türkiyədən gələnlərlə yanaşı, orada təhsil alanlar da var idi. Ə.Cavad 1909-1912-ci illər ərzində Gəncə Ruhani gimnaziyasında Hüseyn Cavid və Abdulla Tofiq Şurdan da dərslər almışdır.

Filologiya elmləri doktoru Əli Saləddin qeyd edir ki, Cavad Axundzadənin (Əhməd Cavad) bir şair olaraq püxtələşməsində Türkiyədən Gəncəyə gəlmiş Savad Cavadın rolu əvəzsizdir. O, şeirin yazılma qayda-qanunlarını demək olar ki, Savad Cavaddan öyrənmişdir [6, s.26].

Ə.Cavadın Türkiyəyə olan sevgi və rəğbəti yalnız ayrı-ayrı misra, beyt və dördlüklərdə ifadə olunmur, həm də bu sevgi bütövlükdə onun şeirlərinin ideya, mövzu və ruhunu əhatə edir. Şair şeirlərində bəzən türk, Turan adını çəkmir, lakin biz onun türk xalqlarına, Türkiyəyə olan məhəbbətini, birlik amalını şeirlərinin ümumi ruhunda, bəzən də pafosunda hiss edirik. “Çırpınırdın Qara dəniz” şeiri bu baxımdan diqqət cəlb edir.

Məlumdur ki, türk şairləri Qara dəniz haqqında kifayət qədər əsərlər yazmışlar. Lakin onların heç biri Türkiyədə Ə.Cavadın “Çırpınırdın Qara dəniz” şeiri qədər sevilib qiymətləndirilməmişdir. Bunun bir səbəbi şairin türk dünyasına rəğbəti, sevgisi ilə bağlı idisə, digər bir səbəbi də 1912-ci il dəniz savaşında Türkiyənin məşhur “Həmiddiyyə” zirehli gəmisinin Yunanıstanın “Averof” hərbi gəmisini məhv etməsi ilə əlaqəli idi. Ə.Cavad bu hadisədən ilhamlanaraq 1914-cü ildə Gəncədə “Çırpınırdın Qara dəniz” şeirini yazır. Şeir Rusiyanın “Kazbek” hərbi zirehli gəmisinə meydan oxuyan məşhur “Həmiddiyyə” hərbi gəmisini və onun hərbi heyətinin qəhrəmanlığı münasibəti ilə qələmə alınmışdır. Atatürklə yaxın münasibətdə olub, “başbakanlıq” və “böyük elçilik” vəzifələrində çalışmış gəminin kapitanı Rauf Orbay bu hünərinə görə “Həmiddiyyə qəhrəmanı” kimi şöhrətlənmişdir. Tarixçi alim Muhiddin Nalbəndoğlu bu mövzudan bəhs edərkən yazırdı: “Dünya dənizçilik tarixində ilk korsan zirehlisi kimi tanınan “Həmiddiyyə”nin bu hünəri bütün türk xalqlarında qürur hissi yaratmışdır. Şərqlərə, türkülərə keçən bu qəhrəmanlıq məşhur “Çırpınırdın Qara dəniz” şərqisində də yer almışdır [3, s.184].

Türkiyənin qələbəsini qürurla qələmə alan Ə.Cavad şeirdə həm də bütün türk xalqlarının sevincini ifadə etmiş, Vətənidən və bayrağından ayrı düşən Qara dənizin indi ona qovuşmaq, isti nəfəsini duymaq həsrəti ilə çırpınışını vəsf etmişdir. Bu çırpıntılar dalğa və ləpələrin sevinc səsi rəmzinə çevrilir [3, s.42-43]:

Çırpınırdın Qara dəniz
Baxıb Türkün bayrağına!
“Ah!..” deyərdin, heç ölməzdim,
Düşə bilsəm ayağına.
Ayrı düşmüş dost elindən,
İllər var ki, çarpar sinən!..
Vəfalıdır gəldi, gedən,
Yol ver Türkün bayrağına!

[6, s.212].

Şeirin Türkiyədə bu qədər sevilib məşhur olma səbəblərindən biri də onun “Mehtər marşları” adı ilə tanınan milli marşlar içində xüsusi yer tutmasıdır. “Mehtər marşları” Osmanlı dövlətinin hərbi musiqi qrupu olan “Mehtər takımı” tərəfindən döyüşçülərin əhval-ruhiyyəsini yüksəltmək məqsədilə əzəmətli bir şəkildə xorla ifa olunurdu [3, s.110].

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanla Türkiyə arasında işgüzar, qarşılıqlı ədəbi, ictimai-siyasi əlaqələrin davamı və inkişafında Əhməd Cavadın xüsusi rolu olmuşdur.

Şairə Milli hökumətin daxili və xarici fəaliyyətində iştirakı üçün 1918-ci il dekabr ayının 22-də Gəncə qubernatoru tərəfindən xarici pasport da verilmişdir. Bununla da o, azad şəkildə İran və Türkiyəyə gedib-gələ bilirdi [5, s.94].

1918-1920-ci illər Qafqaz İslam Ordusunun Bakını düşmənlərdən azad etdiyi dövrdə türkçülük ideyası onun yaradıcılığında istiqlal mövzusu ilə qovuşuq halda əks edilmişdir. Bunu həm onun türkçülük ruhlu şeirlərində, həm də əməli fəaliyyətində müşahidə etmək olar. Ə.Cavadın yaradıcılığında turançılıq türkçülüklə hər zaman paralel şəkildə əks edilmişdir. Onun türkçülüüyü, Türkiyə mövzulu əsərləri həm öz yaradıcılığına, həm də romantik poeziyamıza rəngarənglik gətirmişdir. Bu işdə şairin M.A.Ərsoy, R.Tofiq, M.Ə.Yurdaqul kimi istiqlal və türk sənətkarlarından təsirlənməsi də az əhəmiyyət daşıyırdı. Türk xalqlarının ədəbiyyatı tarix boyu qarşılıqlı şəkildə inkişaf etmişdir. Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağayev, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Məhəmməd Hadi, Almaz İldırım, Hüseyn Cavid, Abdulla Şaiq, Axund Yusif Talıbzadə, Cəfər Cabbarlı və bu kimi digər azərbaycanlı ədiblərin əsərləri Türkiyənin elmi-ədəbi ictimaiyyəti və geniş oxucu kütləsi tərəfindən hər zaman oxunur, öyrənilir. Azərbaycanla Türkiyə arasındakı bu mədəni-mənəvi doğmalığ hər iki xalqın tarixi əlaqələrinin ayrı-ayrı mərhələlərində oxşar şəkildə üzə çıxır [3, s.57].

Əhməd Cavadın Türkiyədə sevilməsi və Cümhuriyyət dövründəki fəaliyyəti sovet imperiyasını narahat edirdi. İdeoloji sahədə rəhbər orqanlar, “Qızıl qələmlər” ədəbi cəmiyyəti, onun fəal üzvləri olan “proletar” şairlər, bir sözlə Ə.Cavadın əleyhdarları vaxtaşırı ona qarşı rəsmi və qeyri-rəsmi çıxışlar edir, haqqında yalanlar uydurur, şairi “düz yola”, yəni məcburən yeni quruluşu, onun bütün sahələrdəki işini tərənnüm etməyə çağırır, əks halda, böyük cəzalara məruz qalacağı ilə hədələyirdilər. Belə bir vaxtda Ə.Nazim Moskvada çap olunmuş bir məqaləsində (“Печать и революция”, №7, 1929 г.) qeyd edirdi ki, İstanbulda buraxılmış “İstiqlal uğrunda” adlı kitabında Ə.Cavadın da bir neçə şeiri dərc edilmişdir. Bu xəbər şairin ətrafında onsuz da gərginləşmiş bir mühitdə bomba kimi partladı və bu partlayış çox geniş miqyasda əks-səda doğurdu [4, s.16].

Məqaləsinin adını “Sükut edə bilməriz!” (“Kommunist” qəzeti, 3 noyabr, 1929-cu il) qoyan S.Rüstəm heç bir ciddi və əsaslı dəlil gətirmədən “sübut etməyə” çalışırdı ki, Türkiyədə nəşr olunmuş şeirləri doğrudan da Ə.Cavad yazmış, həm də onları “müəyyən məqsədlə” lazımi yerlərə çatdırmışdır [4, s.19].

Ə.Cavad “Kommunist” qəzetinin 1929-cu il 31 oktyabr tarixli sayında “Şiddətli protesto edirəm” məqaləsi ilə yazılanlara cavab verdi: “Aprel inqilabından sonra əlaqədar olmadığım bir təşkilat tərəfindən nəşr edilən bu kitabdən xəbərim

olmadığı kimi, hansı parçaların da ora düşdüyündən xəbərim yoxdur” [Fərəcova Z. Bakı, 2006]. Lakin Ə.Cavadın yazdıqlarına inanmayaraq ona qarşı qarayaxma kompaniyasını davam etdirirdilər.

Ə.Talıblı yazırdı: “On ildən bəri inqilaba qoşulmayaraq əməkçi siniflə yan- yana ayaqlaşmayan, ona yardım göstərməyən Ə.Cavad kimilərin ən axırda... üzr istəməsinə heç bir işçi və kəndli inanmaz!”. Belə məsələlərdə xüsusi canfəşanlıq göstərən “Gənc işçi” qəzeti redaksiyası isə bu səpkili yazılar verməklə kifayətlənməmiş, 17 noyabr 1929-cu il tarixli nömrəsində şairin əleyhinə bir “şeir” də çap etmişdir:

...Yetişib Türkiyəyə yazdığı bir çox əsəri,
Yazdığından özünün yaxşıca vardır xəbəri:
Əyləşib Türkiyədə, dəvət edib dərbədəri.
Şeirinə çıxdı yiyə Türkiyə Əhməd Cavadın,
Bicliyi oldu əyan cümləyə Əhməd Cavadın.

1932-ci ilin aprelində ÜİK(b)P MK “Ədəbi-bədii təşkilatların yenidən qurulması haqqında” xüsusi qərar qəbul etdi. Qərara əsasən bütün ölkədə Proletar Yazıçıları Cəmiyyəti ləğv olunur, “sovet platformasına kömək edən” yazıçıların vahid təşkilatı, SSRİ-nin, yerlərdə isə milli respublikaların Sovet Yazıçıları İttifaqı yaradılırdı. Bu münasibətlə təsis olunan təşkilat komitələri yerlərdə işə başladılar. Bakıda keçirilən tədbirlərdən biri Təşkilat komitəsinin 1933-cü ilin yanvarında çağırılan plenumu oldu. Sözdə məsələ belə qoyulurdu ki, Proletar Yazıçıları Cəmiyyəti bir təşkilat kimi ləğv olunur, hər hansı ədəbi qrupa mənsubiyyətindən asılı olmayaraq ədəbiyyat yaradanların hamısı vahid Yazıçıları İttifaqı ətrafında birləşir. Mənşəcə proletar olmayan köhnə yazıçılara qarşı hücumlar dayandırılır, “cığırdaş” adı verilmiş yaradıcı ziyalılara “yeni dünyanın qurulmasında” yaxından iştirak etmək imkanı verilirdi. Sən demə bu növbəti partiya qərarının əsas məqsədi bolşeviksayağı hiyləgər yollarla ehtirasları qızıışdırmaq, eyni xalqa mənsub olan yaradıcı ziyalılardan birini o birinin əlilə ifşa etmək, son nəticədə, 1937-ci il soyqırımına zəmin hazırlamaq imiş [4, s.89].

Bu cür ədəbi simalardan biri, əleyhinə olan hücumların sayı və kəskinliyi etibarilə bəlkə də birincisi Ə.Cavad idi. Azərbaycan Şura Yazıçıları Təşkilat Komitəsinin 1933-cü ilin yanvar ayında Bakıda keçirilmiş birinci plenumunun materialları da buna bir sübutdur. Əslində, respublikada Yazıçıları İttifaqı yaradılmasına hazırlığın gedişini müzakirə etmək üçün toplanmış plenumda söhbətin əsas hissəsi yenə də, məhz “köhnə” yazıçıların, o cümlədən Ə.Cavadın taleyinə həsr

edilmişdir. Şairin əsərlərini əksinqilabi yazılar adlandırır, onu hər tərəfdən şiddətlə tənqid və ifşa edirdilər. Buna görə də şair plenumda ətraflı çıxış edərək bu hücumlara cavab verməli olur. Əlbəttə, o özünün bir zamanlar “müsavat yazıçısı” olduğunu etiraf edir.

Yazıçılar İttifaqının martın 18-i açılan plenumunda gündəlikdə əsas iki məsələ durduğuna (onlardan biri A.S.Puşkinin 100 illiyinə, digəri isə Oktyabr çevrilişinin 20 illiyinə həsr edilmişdir) baxmayaraq, ən çox və ən kəskin söhbətlər ədəbi həyatda yol verilən “əyintilərdən”, sinfi sayıqlığı qüvvətləndirmək zərurətindən, Ə.Cavadın yeni cəmiyyət quruculuğuna biganəliyindən gedir, şair dönə-dönə açıq-aşkar hədələndirirdi. Məruzəçilərdən S.Şamilov qeyd edirdi ki, bütün yazıçılar Oktyabr yubileyinə öz sözünü deməlidir, lakin Ə.Cavadın bu barədə bir səs çıxmır [Nəbiyev B. Bakı, 2004].

Məlumdur ki, gənc proletar “Qızıl qələmlər” cəmiyyəti öz inkişafında mühüm zərbəni Ə.Cavada qarşı çevirmişdir. Bu da təsadüfi deyildi. Ə.Cavadda ölmüş sinfin ideologiyası davam etdirilirdi. Bu ədəbi taleyi mənə məlum olmayan Feyruz plenum iclasında Ə.Cavadın fəaliyyətinin bir qədər də əvvəlki mərhələsinə diqqəti istiqamətləndirərək göstərir ki, şair Yazıçılar Cəmiyyətinin katibi olanda guya yeni istedadların inkişafına mane olmuşdur. Feyruz fakt kimi bunu göstərir ki, vaxtilə “S.Rüstəm cəmiyyətə daxil olmaq üçün ərizə vermiş, lakin o, komsomolçu olduğu üçün” Ə.Cavad ərizəyə məhəl qoymamışdır.

S.Rüstəmin yuxarıda qeyd olunan çıxışında dediklərindən: “Cavad bizim proletar ədəbiyyatına çox zərər vermişdir. Onun şerlərini isə sinfi düşmənlər məktəblərə qədər yeridirdi... Bu hərəkətlər bizim inqilabi ədəbiyyatın qabağına çıxmaq, onun nüfuzunu öldürmək demək idi (Cavada müraciətlə). Bu qədər yazıçılıq stajın ola-ola partiyamız üçün əsərlərlə öz səmimiyyətini göstərməli idin. Sən isə bunu etmədin... Nə vaxta qədər bizi aldadacaqsan? Yoldaşlar! Cavad məsələsini konkret qoyuram: O, həmişə bizi aldatdığına görə və bu vaxta qədər özünü göstərmədiyinə görə Yazıçılar İttifaqından çıxarılınsın!” [4, s.29-30].

Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Əhməd Cavadın taleyinə biganə qala bilmirdi. Mühacirətdə olduğu zamanlarda özünün “mənəvi oğul” adlandırdığı şair haqqında yazırdı: “Milli cərəyanın nümayəndəsi Cavad Axundzadənin (Əhməd Cavad) işi bolşevik dövründə qətiyyənlə gətirmir. Əski bir “müsavatçı” olduğuna görə onu həbs edirlər. Mətbuat səhifələrində, ədəbiyyat qurultaylarında hər yerdən uzaqlaşdırılır və qovulur. Əsərlərini nəşr etmir və nəşr olunanları isə toplayırlar. Bütün bunlara baxmayaraq onun yazdığı parçalar əldən-ələ gələrək gənc kommunistlərin arasında

belə yayılır. Cavadın tənqid və təqdirinə ərz edəcək dərəcədə onun təsirinə düşürlər...” [5, s.317].

Faktlara əsasən Əhməd Cavad 1937-ci il martın 21-də Yazıçılar İttifaqından “xalq düşməni” adı ilə xaric edilmiş, 4 iyun gecəsində həbs olunmuş, oktyabrın 12-dən 13-nə keçən gecə isə güllələnmişdir [1, s.85].

Dəhşətli işgəncələrə məruz qaldığına baxmayaraq, Əhməd Cavad ilk aylarda özünə qarşı irəli sürülən ittihamları rədd etmiş, öz məsləkdaşlarından heç kəsə şər atmamış, düşmənlərin tərtib etdiyi, onsuz da çoxsaylı olan qara siyahılara yeni qurbanların əlavə olunmasının qarşısını almışdır. Amma təqiblər, alçaq və fitnəkar donoslar azad düşüncəli insanları gözdən salıb onların vətəndaş azadlığını boğdu.

Vəziyyəti ağırlaşdıran cəhət bir də bu idi ki, istedadına paxıllıq edən qabiliyyətsiz cahillər də mətbuatda, yığıncaq və disputlarda Ə.Cavada qarşı hücumlar edirdilər. O isə dəhşətli dövrün ekstremal şəraitində heç kimi şərə salmır, heç kimə böhtan atmır, öz mövqeyini və xalqına sədaqətini mərdanə müdafiə edir, rəqiblərinə qarşı həmişə açıq çıxış edir, lakin onları özünə düşmən hesab etmir, intiqam almağa çalışmır, insanlara mərhəmət göstərməyə və hörmət etməyə çağırırdı [Xüsusi arxivdə saxlanan qovluq, “Xalq” qəzeti, 7 mart 1992-ci il]. Buna görə də dəfələrlə döyülən, başı yarılan, qulaqları tutulan, yüksək hərarət içində çırpınan şairin gücü axırda özünə çatdı. Beriya, Bağırov, Gerasimov, Markaryan, Qriqoryan zindanlarında tətbiq edilən işgəncələrdən sonra bu çox qüvvətli şəxsiyyətin iradəsi qırıldı və o, özünü “müqəssir” bildi, ədəbiyyat sahəsində “ziyankarlıq” işi apardığını boynuna aldı. 1937-ci il oktyabr ayının 12-də SSRİ Ali məhkəməsinin hərbi Kollegiyası tərəfindən ölüm cəzasına məhkum edildi və elə həmin gecə də tarix bərqərar olandan bu günə qədər çıxarılmış ən ədalətsiz ölüm hökmlərindən biri yerinə yetirildi [1, s.93].

Əslən azərbaycanlı olan Türkiyədə yaşamış tədqiqatçı Hüseyn Baykara xatirələrində qeyd edir: “Hərdən Əhməd Cavadın evinə gedərdim. Bir gün Cavadla qeyri-leqal milli azadlıq komitəsinin rəhbəri doktor Dadaş Həsənzadə və liderlərindən biri Rahim bəy Vəkili ilə rastlaşdıq. Uzun danışıqlardan sonra mən qeyri-leqal komitənin görkəmli nümayəndələrindən bir hissəsinin müvəqqəti olaraq Azərbaycandan çıxıb getmələrini təklif etdim. Azərbaycan azadlıq mübarizəsinin hər üç lideri mənim təklifimə qarşı çıxdılar və dedilər ki, mən gedim xarici ölkəyə, sən get, o getsin, çox yaxşı, bəs bu bədbəxt talesiz günləri millətlə kim bölüşsün? Çox yaxşı xatırlayıram, Əhməd Cavad və Rahim bəy Vəkili mənim sözlərimə çox hirsələndilər və bir daha belə sözlər danışmamağı söylədilər” [5, s.322].

Şair başına gələcəkləri əvvəlcədən bilsə belə, son ana qədər vətəni, xalqını tərk etmədi. Bu, o zaman Əhməd Cavad və onun kimi minlərlə xalqının taleyindən nigaran qalan ziyalıların mövqeyi idi.

Nəticə / Conclusion

1937-ci il, yazıçı-publisist Flora Xəlilzadənin dili ilə desək, “qara yel” Əhməd Cavada və onun kimi minlərlə xalqını sevən ziyalılara, xalqımıza ağır zərbələr vurdu. Ədəbiyyatşünas pedaqoq Əkrəm Cəfər 1989-cu il 22 iyun tarixdə “Elm” qəzetində belə yazırdı: “Ağ yalandır! Caviddən, Müşfiqdən, Əhməd Cavaddan nə xalq düşməni. Bağirovun məhkəməsində SSRİ prokuroru Rudenko Mircəfərə dedi ki, sən bu xalqın 28 min ziyalısını məhv eləmişən, 28 min seçmə ziyalı zarafatdır?! 28 min seçmə oğul getdi Azərbaycandan, əvəzində 28 min yaltaq, riyakar, satqın, bürokrat “ikiyaxlıqlar” vəzifə başına keçdi. Vəzifə başına keçib özləri kimi yaltaq, bürokrat kadrlar yetişdirməyə başladılar, camaatı qorxu içində, bir-birinə inamsızlıq hissi ilə tərbiyələndirdilər. Stalinin bugünkü tərəfdarları elə məhz həmin tərbiyə ilə böyüyənlərdir. Həmin şərəfsizlərin nədan xələfləridir”.

1937-ci ildən 1989-cu ilə qədər Əhməd Cavadın adı hər yerdən yığıldırıldı, onu xalqın yaddaşından silməyə çalışdılar. Şairin doğulub böyüdüüyü torpaqda onun adını unutturmağa çalışsalar da, bütün qəlbi, məsləki ilə bağlı olduğu doğma Türkiyədə şairin irsini tədqiq edən araşdırmaçılar onu xalqın yaddaşına ömürlük həkk etdirdilər.

Ə.Cavad irsinin tədqiqatçılarından olan Sərvət Gürçan “Çırpınırdın Qara dəniz” şeirindən danışarkən fəxrlə yazır: “Ə.Cavadın “Çırpınırdın Qara dəniz” şeiri 75 ildir ki, milli bir şərqçi olaraq nəsillərin könlünü titrətdi, milyonlarla türkün dilində əzbər oldu” [4, s.8].

Maraqlıdır ki, Türkiyədə Ə.Cavad haqqında nəşr edilən kitabların hər ikisinin də adı “Çırpınırdın Qara dəniz” şeirinin misralarından götürülmüşdür (S.Gürçan. “Çırpınırdın Qara dəniz”, 1990; İ.M.Yıldırım. “Salam Türkün bayrağına”, 1992) [1, s.141].

Əhməd Cavad irsi yalnız ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra tədqiqata cəlb olunmağa başladı. İlk tədqiqat işini Əli Saləddin, Bəkir Nəbiyev və Afina Məmmədli apararaq, onun həyat və yaradıcılığı haqqında xalqımıza müfəssəl informasiya çatdırmağa nail oldular.

Şair müstəqillik əldə edildikdən sonra yenidən doğma vətəninə xalqının sevimlisinə çevrildi. Bu gün o, müstəqil Azərbaycanın himni səslənən beynəlxalq tədbirlərdə Əhməd Cavad qələmindən, vətən sevdalı qəlbindən qopub gələn

misralarda yaşayır. Əhməd Cavadın 130 illik yubileyinin keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 20 aprel 2022-ci il tarixli fərman imzalamışdır. Fərmana əsasən respublikamızın elm, təhsil və mədəniyyət ocaqlarında Əhməd Cavad hörmətlə anılır, onun zəngin bədii irsindən söz açılır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Ədalət qızı S. (2011). İstiqlal abidəsi. Əhməd Cavad. Bakı, Nurlan. 271 s.
2. Fərəcova Z. (2006). Qırmızı siyahı. El dərgisi, aprel.
3. Məmmədli A. (2010). Əhməd Cavad və Türkiyə. Bakı, Elm və təhsil.
4. Nəbiyev B. (2004). Əhməd Cavad. Bakı, Ozan. 127 s.
5. Saləddin Ə. (1992). Əhməd Cavad. Bakı, Gənclik. 324 s.
6. Salmanlı R. (2011). Əhməd Cavadın yaradıcılıq yolu. Bakı, Ozan. 214 s.